

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента кандидата економічних наук, доцента, доцента кафедри економіки, підприємництва та туризму Поліського національного університету

Марії Федорівни Плотнікової

на дисертаційну роботу

Оксани Михайлівни Коморної

«Організаційно-економічні засади розвитку ринку

екосистемних послуг лісового господарства»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності

051 «Економіка» (05 «Соціальні та поведінкові науки»)

у разову спеціалізовану раду Поліського національного університету

Актуальність дослідження. Глобальні зміни світового простору, раціоналізація використання ресурсів лісових екосистем як загальна складова Зеленого курсу ЄС, нагальна актуалізація потреби відновлення інфраструктури у повоєнний період дозволить реалізувати унікальні можливості та потенціал України за одночасного позитивного впливу на стан навколишнього середовища. Головним рушієм у цьому напрямі може стати ринок екосистемних послуг як таких, що є потенційно спроможними бути бюджетоформуєчими інструментами територіальних громад в умовах формування зеленої економіки, зважаючи на їх соціальну корисність на тлі використання маркетингових стратегій та комунікацій для популяризації та просування екосистемних послуг лісового господарства серед потенційних споживачів. Організаційно-економічні засади розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства як сукупність принципів, методів, механізмів та інструментів спрямованих на створення умов для ефективного використання, охорони, відтворення та раціонального розподілу лісових ресурсів з урахуванням їх екологічних, економічних та соціальних функцій забезпечують обмін та взаємодію між суб'єктами господарювання, які виробляють та надають екосистемні послуги лісових екосистем, та споживачами цих послуг.

Поліський національний університет
Відділ діловодства та
контролю виконання
ВХІДНИЙ № 17
від « 03 » 11 2023 р.

Лісові екосистеми надають людству важливі послуги, такі як поглинання вуглецю, очищення повітря і води, запобігання ерозії ґрунтів, збереження біорізноманіття, рекреаційні можливості тощо, які мають значну соціальну корисність та економічну цінність. Розвиток ринку екосистемних послуг лісового господарства сприяє покращенню стану лісових ресурсів, збереженню балансу природних систем, запобіганню негативних наслідків зміни клімату, підвищенню соціального добробуту населення, забезпеченню економічного зростання та конкурентоздатності країни. Тому науковий інтерес до перспективних напрямів розвитку організаційно-економічних засад становлення ринку екосистемних послуг лісового господарства в умовах геоекономічних трансформацій є актуальним.

Ступінь наукової обґрунтованості результатів, сформульованих у роботі, їх наукова новизна. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації О. М. Коморної мають достатньо високий ступінь обґрунтованості, що зумовлюється: докладним вивченням, аналізом та узагальненням значного обсягу сучасних літературних джерел сфери економіки лісового господарства, особливостей надання екосистемних послуг, формування та функціонування ринку екосистемних послуг з урахуванням процесів глобалізації запропонованих у публікаціях українських і іноземних вчених; представленим обсягом статистичного матеріалу, який висвітлює функціонування національного та міжнародного досвіду надання екосистемних послуг. Мета, об'єкт і предмет дисертаційної роботи відповідає обраній темі. Зміст сформульованих наукових завдань логічно узгоджений, а їх кількість може вважатися достатньою для розкриття теми дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у класифікації екосистемних послуг лісового господарства за їх функціональними ознаками на чотири основні групи: сировинні, регульовальні, рекреаційні, підтримувальні; розробці ефективних заходів управління екосистемними послугами лісового господарства з урахуванням їх видів; обґрунтуванні та застосуванні методичного підходу до оцінювання ефективності надання екосистемних

послуг лісового господарства на основі ринкової вартості основних компонентів екосистемних послуг з урахуванням рівня використання потенціалу лісових екосистем; поглибленні та аналітичному обґрунтуванні організаційно-економічних підходів використання науково-методичного інструментарію стратегічного планування розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства відповідно до рівня ефективності надання цих послуг; розробці науково-методичних засад функціонування системи платежів за екосистемні послуги лісового господарства з можливістю використання компенсаційного інструментарію, запровадженні нових форм платежів та фінансових схем взаємовідносин продавців і покупців екосистемних послуг.

Дисертація О. М. Коморної виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Поліського національного університету: «Організаційні засади управління екосистемними послугами в галузі лісового господарства» (номер державної реєстрації 0119U102209; 2019–2021), «Формування стійких лісових і паркових насаджень в умовах еколого-кліматичних змін» (номер державної реєстрації 0119U103027; 2019–2023) та «Організаційно-економічні засади забезпечення сталого розвитку Північно-Західного регіону України» (номер державної реєстрації 0121U109310; 2021–2025). Результати дисертаційного дослідження враховано під час реалізації освітнього процесу Поліського національного університету, зокрема під час викладання таких дисциплін як «Стратегія підприємств», «Економіка підприємств» та «Економіка природокористування» (довідка від 08.03.2023 № 331/01-17).

Структура і зміст дисертації. Ґрунтовний аналіз дисертації дає всі підстави зробити висновок про те, що наукова робота автора є закінченим самостійним дослідженням, що містить елементи наукової та практичної цінності. Основні положення дослідження, які виносяться на захист, а також висновки є чіткими, продуманими та достатньо аргументованими. За своєю структурою, обсягом і оформленням дисертація відповідає вимогам до робіт такого рівня. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків,

списку використаних джерел зі 181 найменування та додатків, розміщених на 22 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 160 сторінках машинописного тексту (загальний обсяг дисертації – 221 сторінка). Робота ілюстрована 25 рисунками, 25 таблицями та 10 формулами.

У дослідженні автором застосовано комплекс загальнотеоретичних методів наукового пізнання, фундаментальні положення та принципи економіки лісового господарства у їх цілісності, що дозволило обґрунтувати концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства на основі системного та процесно-функціонального підходів та передбачити систематизацію принципів, функцій та елементів цього механізму у межах чотирьох взаємопов'язаних блоків: інституціонального, аналітичного, забезпечувального та результативного.

У першому розділі «Теоретико-методичні основи розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства» здійснено вивчення, узагальнення та поглиблення наукових підходів у тлумаченні сутності поняття «екосистемних послуг» (с. 30–32), запропоновано власне визначення дефініції (с. 35–36) та актуалізовано організаційно-економічні засади розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства на основі їх визначення, класифікації за видами, функціями та цільовим призначенням (с. 47–54); сформовано напрями оцінки перспектив монетизації та підвищення ефективності екосистемних послуг лісових екосистем з урахуванням їх соціальної корисності, природного потенціалу та ринкової ціни. Автором запропоновано елементи удосконалення наявної правової бази та інституційної інфраструктури для регулювання ринку екосистемних послуг лісового господарства на національному та місцевому рівнях. Коморна О. М. ініціює застосування механізму платежу як основного інструменту стимулювання виробників та споживачів екосистемних послуг лісових екосистем в умовах використання маркетингових стратегій та комунікацій для популяризації та просування екосистемних послуг лісового господарства серед потенційних

споживачів.

У другому розділі «Аналіз сучасного стану та діагностика проблем розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства в Україні» на основі статистичного аналізу та групування проаналізовано екосистемні послуги на засадах міждисциплінарного та системного підходів шляхом інтеграції біофізичних, економічних та соціокультурних оцінок, що дало можливість забезпечити широке та всебічне розуміння вигод, отриманих від екосистем та витрат, пов'язаних з їх використанням. Автором досліджені території та об'єкти реалізації екосистемних послуг лісового господарства на національному та регіональному рівнях. Оцінювання послуг екосистем на національному рівні запропоновано здійснювати за участю зацікавлених сторін з урахуванням ідентифікації переліку екосистемних послуг, вивчення стану та розвитку екосистем лісового господарства, кількісного та якісного оцінювання можливостей бізнес-інтеграції та державно-приватного партнерства у процес прийняття управлінських рішень.

У третьому розділі «Напрями організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства» окреслено стратегічні пріоритети, визначено організаційно-економічний інструментарій розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства, інструментарій державно-приватного партнерства у сфері надання і реалізації екосистемних послуг лісового господарства, запропоновано систему платежів за екосистемні послуги лісового господарства.

Дисертація є самостійно виконаною кваліфікаційною завершеною науковою працею, у якій викладено особисто здобуті автором положення, висновки й пропозиції.

Практичне значення наукових результатів та повнота викладення в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання результатів і рекомендацій дисертаційного дослідження у процесі організації та управління господарськими процесами та діяльністю підприємств лісового

господарства. Результати досліджень автора щодо оцінювання ефективності надання екосистемних послуг у лісовому господарстві використано Державним агентством лісових ресурсів України при розробці пропозицій до проекту Державної стратегії управління лісами України до 2035 року (довідка від 26.01.2023). Науково-методичні підходи та рекомендації автора щодо функціонування ринку екосистемних послуг в системі фінансового забезпечення лісового господарства використано у діяльності Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства (довідка від 23.08.2019 № 01-3/582) та Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства (довідка від 28.08.2022 № 01-3/431) при підготовці пропозицій щодо удосконалення чинних нормативно-правових актів. Науково-методичні рекомендації автора щодо стратегічного планування розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства прийнято до впровадження таких лісгосподарських підприємств ДП «Житомирське лісове господарство» (довідка від 27.02.2019 № 149), ДП «Коростишівське лісове господарство» (довідка від 05.03.2019 № 240) та Філії «Баранівське лісомисливське господарство» ДП «Ліси України» (довідка від 24.02.2023 № 105) з метою реалізації заходів щодо підвищення ефективності використання екосистемних функцій лісового господарства.

Основні положення наукової новизни, які належать особисто автору, викладено у 17 наукових працях загальним обсягом 6,5 ум. друк. арк. (автору належить 5,3 ум. друк. арк.), з них 8 праць, в яких опубліковано основні результати дослідження, у т.ч. 1 стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection, 7 – у наукових фахових виданнях України та 9 наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Основні результати дослідження висвітлено на міжнародних та всеукраїнських конференціях: «Проблеми збалансованого розвитку аграрного сектора економіки» (Київ, 2015), «Роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України» (Тернопіль, 2015), «Екологічні виклики і

сталий розвиток: економічні, правові та екологічні аспекти» (Ірпінь, 2016), «Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві» (Київ, 2016), «Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства» (Тернопіль, 2017), «Збалансоване природокористування: традиції, перспективи і інновації» (Київ, 2017), «Science, research, development. Economy. Management» (Баку, Азербайджан, 2019), «Science, research, development. Economy. Management» (Валлетта, Республіка Мальта, 2019), «Пріоритетні напрями розвитку економіки: наукові дискусії» (Житомир, 2021). Висновки, наведені наприкінці розділів дисертації, є узагальненням досліджень та основою формулювання практичних рекомендацій; вони не містять внутрішніх суперечностей і мають практичну спрямованість. Викладене вище свідчить про обґрунтованість і достовірність наукових положень дисертаційної роботи, висновків та рекомендацій О. М. Коморної. Висновки та отримані результати можуть бути використані при подальшому вивченні питань, пов'язаних з розвитком ринку екосистемних послуг, при викладанні навчальних дисциплін природничого та економічного спрямування.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження О. М. Коморної виконано із дотриманням принципів академічної доброчесності. За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації не було виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації, а подані до захисту матеріали належать автору.

Перелік виявлених дискусійних положень та зауважень до дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, доцільним буде зауважити на наявність певних недоліків та дискусійних моментів, що полягають у наступному:

1) враховуючі зазначені у меті концептуальні підходи до теоретико-методичних та практичних рекомендацій удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ринку екосистемних послуг лісового господарства доцільно було більше уваги приділити такій його складовій як

попит, визначаючи профіль споживача, виявляючи обсяг, формат, географічну специфіку, доходи та мотивацію до отримання екосистемних послуг, а також механізмам підвищення їх конкурентоспроможності на національній та світовій арені й оцінити ефективність запропонованих заходів (що посилює загальне позитивне враження від роботи та більшою мірою відповідає спеціальності 051 «Економіка»), тоді як автор більше уваги приділила організаційно-економічним засадам розвитку лісогосподарських підприємств як основних постачальників екосистемних послуг;

2) логіка викладення матеріалу була б більш чітко вибудованою в разі представлення аналізу розвитку ринку екосистемних послуг (параграф 2.3), а потім наведення інтегрованої оцінки ефективності надання екосистемних послуг лісового господарства Житомирської області (параграф 2.2);

3) зважаючи на обраний період досліджень з 2015 по 2020 р. та відсутність публікацій автора за результатами представленого дослідження у 2022–2023 р. дискусійною залишається ймовірність врахування глобальної та національної тенденції розвитку екосистемних послуг, тоді як вивчення впливу пандемії на covid-19 та війни на території України дозволило б виявити додаткові резерви та механізми активізації природно-ресурсного потенціалу держави в умовах повоєнного відновлення – вказані моменти дозволяють говорити про недостатньо повне висвітлення передумов підвищення ефективного функціонування організаційно-економічного механізму розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства;

4) у таблицях 2.7–2.12 (с. 100–111), рис. 2.8, додатки В і Д не зазначено період дослідження, відповідно до якого представлено дані; табл. 3.5 (с. 168) містить дані за 2015 р., що не враховує останніх тенденцій розвитку ринку екосистемних послуг сільського господарства в Україні і світі, а за своїм змістом буде більш доцільною у другому аналітичному розділі, тоді як у третьому розділі варто представити авторські пропозиції та прогноз розвитку ринку екосистемних послуг на регіональному та національному рівні, пов'язані з цим витрати та результати діяльності лісогосподарських підприємств, а також

удосконаленню системи платежів за екосистемні послуги;

5) робота значно б виграла в разі більш чіткого визначення суб'єктів надання екосистемних послуг, обґрунтування їх ролі та частки на ринку; у тому числі з урахуванням євроінтеграційного вектору розвитку України; автору варто було представити у третьому розділі роботи результат прогнозування впровадження рекомендованих автор методів і механізми розвитку ринку екосистемних послуг та визначення економічного ефекту від їх впровадження; також вартує уваги наведення економічної оцінки результатів впровадження стратегій розвитку ринку екосистемних послуг (рис. 3.1–3.2, табл. 3.2, с. 131–136);

6) робота б значно виграла в разі представленні авторського бачення щодо механізмів активізації ролі громад у розкритті потенціалу надання послуг екотуристичної діяльності як перспективного напрямку становлення зеленої економіки у підтримку реалізації Цілей сталого розвитку суспільним сектором України;

7) дискусійним вважаємо підбір індикаторів оцінювання ефективності надання екосистемних послуг лісового господарства (табл. 1.4) в силу різного вектора їх спрямованості (якщо вважати позитивними зростання динаміки запасу деревини у лісах, чистого доходу від реалізації продукції, частки площ захисних лісів відносно загальної площі лісових земель, частки площі природно-заповідного фонду відносно загальної площі лісових насаджень, то індикатори зростання площ загиблих лісових насаджень, частки площ експлуатаційних лісів відносно загальної площі лісових земель, обсягів заготівлі деревини у розрахунку на 1 га лісових земель не є однозначно позитивними), а автор не наводить гранично допустимі межі параметрів, які прийнято до розрахунку (с. 78, табл. 2.7–2.10 с. 101–105), тому враховуючи значення нормованих індикаторів та сукупного індексу окремого компонентна ефективності надання екосистемних послуг лісового господарства не є беззаперечно кращими параметрами розвитку екосистем та найвищими показниками надання екосистемних послуг в лісовому господарстві (табл. 2.11

с. 108).

Наведені недоліки не впливають у цілому на достатньо позитивну оцінку дисертації, а зауваження можуть бути предметом наукової дискусії та подальших досліджень автора.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам.
Вважаю, що дисертація Оксани Михайлівни «Організаційно-економічні засади розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства» є завершеною науковою працею, містить низку актуальних та перевірених результатів, що свідчать про її значення та цінність для сфери соціальних та поведінкових наук. Дисертація відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022, а її автор Оксана Михайлівна Коморна заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Рецензент:

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки,
підприємництва та туризму

Марія ПЛОТНИКОВА

